

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

II

NeŖir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

II

İstanbul - 1981

KİTAPİYAT

Doç. Dr. Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal*, Ankara 1981, Kültür Bakanlığı, Doğumunun 100. yılında Atatürk yayınları no: 29, XVI-343 sahife.

Bilindiği gibi Kaygusuz Abdal, Bektaşî edebiyatının öncülerinden ve dolayısıyla bu edebiyatın ilk örneklerini verenlerden sayılan önemli bir şahsiyet olup, aynı zamanda Bektaşîliğin en önde gelen evliyâsından bilinir. XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bulunan bu zat, belirtilen cepheleri sebebiyle daha önce de incelenmiş ve az da olsa hakkında kitap ve makaleler yayımlanmıştır. Fakat A. Güzel'in adı geçen eseri, Kaygusuz Abdal üzerinde yapılan en yeni ve en geniş bir monoğrafi hüviyetiyle karşımıza çıkmaktadır. Eseri tam anlamıyla değerlendirebilmek için, her şeyden evvel, onu, herhangi bir tasavvuf şâirinin sıradan bir monoğrafisi olarak düşünmemek, Kaygusuz Abdal'ın XIV.-XV. yüzyıl Anadolusunun en önemli dinî zümrelerinden *Rum Abdalları (Abdâlân-ı Rûm)*'na mensup ve eserleri bize kadar gelebilen hemen tek şahıs olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. O, Anadolu'nun dinî, sosyal ve hatta kültürel tarihinde çok önemli roller oynamış bir zümre mensubu ve erken devir Bektaşîliğiyle alâkalı bilinen bir şahsiyet olarak göz önüne alınır, böyle bir monoğrafinin sanıldığından çok daha fazla önemi hâiz olacağı kendiliğinden anlaşılır. Üstelik bu monoğrafinin onun mevcut hemen hemen bütün eserlerine doğrudan müracaat sûretiyle birinci elden kaynaklardan hazırlandığı hesaba katılırsa, kanaatimizce önemi bir kat daha artacaktır. Bu sebeple hemen burada, böyle bir eseri bize kazandıran yazarı tebrik etmek çok yerinde olacaktır.

A. Güzel'in eseri, bir giriş, dört ana bölüm ve bir neticeden müteşekkil olarak kaleme alınmıştır. Bunlar sırayla gözden geçirilecek olursa, şu konuları ihtiva ettikleri görülür :

Giriş'de, XIII.-XV. yüzyıllarda Anadolu'nun siyasi, içtimai ve kültürel durumu genel olarak gözden geçirilmekte, ayrıca, Kaygusuz Abdal'ın yaşadığı dönemde onun memleketi olan Teke ilinin tarihçesine kısaca yer verilmektedir.

Birinci Bölüm, Kaygusuz Abdal'ın menkabevî hayatı ile, yazarın deyimiyle hakikî hayatını ele almakta, doğumunu, ailesini, adını, seyahatlerini ve yaptıklarını, kısaca biyoğrafisini ihtiva etmektedir.

İkinci Bölüm, Kaygusuz Abdal'ın eserlerinin yazma nüshalarının tavsifine

ve bunların nelerden bahsettiğini gösteren bol örneklı özetlere ayrılmıştır. Bu bölümde sırayla, *Divan*, *Gülistan*, *Mesneviler*, *Gevhername*, *Minbername* gibi manzum eserlerle, *Budalaname*, *Kitab-ı Miğlata*, *Vücutname* gibi mensur ve nihayet *Dükküşâ*, *Sarayname* gibi, manzum mensur karışık eserler incelenmektedir.

Üçüncü Bölüm ise, adı geçen eserlerin edebî şekil bakımından ele alınmasından ibarettir. Burada, söz konusu eserlerin nazım şekilleri, dil ve üslup özellikleri tanıtılmaktadır.

Dördüncü Bölüm'e gelince, bizce eserin en önemli bölümlerinden biri olup Kaygusuz Abdal'ın din ve tasavvuf anlayışı, adı geçen eserlere dayanılarak itikat, ibadet, ahlâk, vahdet-i vücud v.s. gibi çeşitli alt bölümler halinde tetkik edilmiş ve yine bol örneklerle bunlar açıklanmaya çalışılmıştır. Nihayet bütün bunlardan çıkan sonuç, *netice* başlığı altında eserin sonuna eklenmiştir.

Eseri kısaca bu şekilde tanıttıktan sonra, bazı düşüncelerimizi buraya kaydetmeyi gerekli buluyoruz. Bir defa, yukarda da temas edildiği üzere, A. Güzel'in eserinin, Kaygusuz Abdal'ın halen kütüphanelerde mevcut eserlerinin çeşitli nüshaları karşılaştırılarak yorucu bir çalışma sonucu ortaya konduğu açıkça görülmektedir. Sadece bu husus bile, aynı konuda bugüne kadar yayınlananlardan üstün nitelikte olduğunu söylemeye kâfidir. Orijinallerinden bol bol yapılan nakiller, hem esere bir belge niteliğini kazandırmakta, hem de, onları herkesin görmesi mümkün olmadığına göre, okuyucuya yazarın yorumlarını kontrol etme imkânını sağlamaktadır. Alınan örnekler gerçekten, Kaygusuz Abdal'ın düşüncelerini büyük çapta yansıtan çarpıcı örneklerdir. Böylece bundan sonra, adı geçen şahıs üzerinde çalışacaklara da iyi bir malzeme verilmiş olmaktadır. Bunların şöyle bir gözden geçirilmesi bile, Kaygusuz Abdal'ın eserlerinin metinlerini yayınlamanın edebiyat tarihi açısından olduğu kadar, sosyal, dîni ve kültürel tarih açısından da gerekli olduğunu ortaya koyuyor ki, yazarın bu vazifeyi en kısa zamanda ifa etmesi umulur.

Kaygusuz Abdal'ın doğum tarihi, ailesi, ölüm tarihi v.s. gibi hususlar yerinde istidlâllerle tesbite çalışılmış, böylece biyografisi daha bir açıklık kazanmıştır. Bu biyografinin tam olarak inşâ edildiği söylenemezse de, bu noktanın doğrudan doğruya yazarla ilgili bulunduğu da söylenemez; zira yazar bugün elde mevcut kaynakların sağladığı imkân nisbetinde çalışmıştır.

Şu var ki, bir bütün olarak ele alındığında, şekil, teknik ve muhteva açısından bazı eksiklik, aksaklık ve yanlış yorumların eserde yer aldığını da görmek mümkün oluyor.

Eser önce şekil bakımından incelenecek olursa, planın daha rasyonel bir biçimde tertibinin mümkün olduğu görülür. Meselâ, ikinci bölümü teşkil eden Kaygusuz Abdal'ın eserlerinin tavsif ve hülâsaları kısmı, girişten hemen sonraya alınarak «Kaynaklar» başlığı altında hem tavsifi hem de tenkidî bir biçimde incelenmeliydi. Hele Kaygusuz Abdal'ın hayatı hakkında aşağı yukarı tek kaynak olan menâkıbnâmesine dair bu kaynaklar kısmında derinlemesine bilgi verilmeliydi. Çünkü bu, Kaygusuz Abdal'ın biyografisinin sıhhati bakımından önemi haizdir. Oysa yazar, sadece iki küçük paragraf ile menâkıbnâmeden bahsetmiştir (ss. 27-28). Eğer söylediğimiz şekilde yapılsaydı, monografinin da-

yandığı kaynaklar ilk elde okuyucuya sergilenmiş olacaktı. Söz konusu eserlerin muhtevaları ise, yine ikinci bölüm olarak tahlilî bir şekilde incelenip benzer konuları işleyen emsâli eserler ile karşılaştırılmalıydı. Bu bize, Kaygusuz'un temas ettiği konuların ne dereceye kadar orijinal veya klasik olduğunu gösterecek, farklı taraflarını açığa çıkarmış olacaktı.

İkinci olarak, Kaygusuz Abdal hakkında yapılan çalışmalar Sözbaşı kısmından alınarak daha geniş ve tenkidî bir şekilde «Kaynaklar» kısmından hemen sonra, «Kaygusuz Abdal'la ilgili çalışmalar» başlığı altında ele alınmalı idi. Böylece okuyucu hem o çalışmaların mahiyetinden haberdar olacak, verdikleri bilgilerin değerlerini ölçecek, hem de A. Güzel'in eserinin yaptığı katkıyı açıkça görme imkânına sahip olacaktı. Halbuki bu konuda Sözbaşı kısmında verilen bilgiler halihazır durumuyla yetersiz kalmaktadır.

Eserde teknik açıdan da bazı kusurlar göze çarpmaktadır. Dipnotlara bakıldığında, bir kısaltma sisteminin kabul edilerek uygulanması ve bir liste halinde eserin başına konulması lüzumu açıkça kendini hissettirmektedir. Bu yapılsaydı, dipnotlarda durmadan uzun eser isimlerini tekrarlamak gerekmiyecekti. Ayrıca, bir yerde ilk defa tam hüviyetiyle kaydedilen bir kaynak, ileriki sayfalarda da aynı şekilde kaydedilmektedir (meselâ bk. ss. 27 not 5 ile s. 60 not 51; s. 27 not 4 ile s. 89 not I v.s.). Bu, lüzumsuz yer işgaline sebep olmaktadır.

Daha önemlisi, asıllarının mutlaka kullanılması gereken ve hele Kaygusuz Abdal'ın yettiği çevreyi doğrudan alâkadar eden bazı kaynaklar, meselâ İbn Battuta'nın *Rihle'si*, el-Ömerî'nin *Mesâlik'ul-Ebsârı* ve Kalkaşendî gibi eserler doğrudan doğruya kullanılmamıştır. Bunun yerine, bunları kullanan *İslâm Ansiklopedisi* makalelerine atıf yapılmıştır (meselâ bk. ss. 71 ve 79 da İbn Battuta yerine M.H. Yinanç'ın «Alâiye» maddesinde yapılan bir nakil, s. 71 de, el-Ömerî yerine yine aynı maddede ondan yapılan bir nakil kullanılmıştır. Aynı durum s. 71 de Kalkaşendî için de vâkidir). Oysa bu kaynaklar yayınlanalı yıllar olmuştur ve kolayca temini mümkündür.

Bundan başka, Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinden alınan parçalar bazan iki, hatta üç yerde aynen tekrarlanmaktadır (meselâ bk. ss. 67, 81; 69, 82-83; 74, 75 v.s.). Halbuki, icap ettikçe ilk defa kaydedilen yere atıflarda bulunmak daha doğru olurdu.

Bir başka teknik kusur, hatta muhteva ile de ilgili bir noksanlık, giriş kısmında dikkati çekiyor. Burada, yukarda belirtildiği üzere, XIII-XV. yüzyıllarda Anadolu'nun siyasi, içtimai ve kültürel durumu, ikinci olarak da Teke ilinin tarihçesi ele alınıyor. Yazar bu kısımda kaynak olarak hep *İslâm Ansiklopedisi*, *Türk Ansiklopedisi* gibi ansiklopedilerle, F. Köprülü'nün *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, İ.H. Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi* ve Y. Öztuna'nın *Türkiye Tarihi* ve benzerleri gibi birkaç kitabı kullanmış, hatta uzun paragrafları, bunlardan sadece birinden özetlemiştir. Bu tutum, giriş kısmının öneminin gereği kadar anlaşılması için intibamı uyandırmaktadır. Bu ise kanaatimizce eser için bir noksanlık teşkil etmektedir. Zira, Kaygusuz Abdal'ın yaşadığı dönemin siyasi, içtimai ve kültürel durumunun yeterince işlenmesi, üstelik onun yaşadığı Teke yöresinin bu dönemdeki yerinin iyice araştırılması, adı geçen zatın fikirlerinin ve hareketlerinin tam anlamıyla kavranmasını ve çerçevesine oturması-

nı sağlamış olacaktır. Bu itibarla yukarıda zikredilen kaynaklara ilâve olarak, meselâ Osman Turan'ın *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Claude Cahen'in *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* v.b. eserler ile F. Köprülü'nün *Anadolu'da İslâmiyet*'inin ihmal edilmesi ve hele, bu konuda yerli yabancı bazı mühim makalelerin dikkate alınmaması üzücüdür. Üstelik Kaygusuz Abdal'la ilgili bir araştırmada Teke yöresinden bahsederken, İbn Battuta gibi birinci dereceden önemi haiz bir kaynağın ihmali doğru değildir. Dolayısıyla giriş kısmı, üzerinde daha fazla işlenmesi gereken bir bölüm olarak önümüzde durmaktadır.

Şimdi de muhteva ile ilgili görüşlerimize geçebiliriz. Bir defa, daha ilk başta eserde, özellikle giriş kısmında bazı tarihi hatâlar göze çarpıyor. Meselâ, ss. 1-2 de, 1232 de Moğollar'ın Anadolu'ya saldırılarıyla Selçuklu İmparatorluğu'nun durumundan bahsediliyor. Aslında söz konusu tarihte önemsiz birkaç küçük hareketin dışında ciddi bir saldırının vukû bulmadığı, ancak 1243 iere doğru, yani II. Gıyâsüddin Keyhusrev zamanında Anadolu'nun Moğol tecavüzüne uğradığı herkesçe bilinen bir noktadır (bk. O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, ss. 505-506). Nitekim ss. 1-2 de yer alan bu yanlış bilgi ss. 4-5 te düzeltilmiştir.

Eserin 4-5. sayfalarında Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Hârezmlilerle mücadelesinden ve onların Anadolu'daki tahribatından bahsedilmektedir, bu da doğru değildir. Çünkü adı geçen sultanın Hârezmliler'le mücadelesi olmamıştır; aksine sultan başarı ile bu başıbozuk zümreyi ordusunda kullanmıştır. Ancak oğlu II. Gıyâsüddin Keyhusrev zamanında çeşitli sebeplerle Hârezmliler üstünde yapılan baskılar sonunda, bunlar sultanla mücadeleye girerek Anadolu'yu tahrip etmişler, hatta 1240 taki Baba Resul isyanında da hükûmete karşı savaşmışlardır (bk. *aym eser*, ss. 378, 416-418).

Yine giriş kısmında s. 26 da, Anadolu'da tasavvufun asıl dayanağının Ahilik olduğu ve Bektaşîlik, Melâmîlik, Nakşibendilik, Bayrâmîlik gibi millî tarikatlarm (!) hep bu teşkilâtten çıktığı belirtiliyor ki, doğru değildir ve kanaatimizce kolay ve sathî bir değerlendirmedir. Nitekim Melâmîlik ve Nakşibendiliğin Ahilik'ten çıkmak şöyle dursun, Anadolu dışında teşekkül ettiğini ve Melâmîliğin bir tarikat değil, tasavvufî bir meslek olduğunu herkes bilir. Ancak bazı tarikatlarda bu mesleğe mensup bir çok kimselerin bulunduğu söz konusu olabilir. Bayrâmîliğin ise İran'da Şeyh Safiyüddin Erdebîlî tarafından kurulan Safeviye tarikatından çıktığı yine herkesçe malûmdur (bu konularda meselâ bk. A. Gölpınarlı, *100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1971). Yazarın böyle mühim bir konuda, A. Kabaklı'nın *Türk Edebiyatı* gibi, doğrudan ilgili ve hatta yetkili olmayan bir eseri kullanması, bize göre ilmi olmasa gerektir. Bir başka tarihi hata da, «Mısır-Sûriye İmparatorluğu» terimi ile ilgilidir. Yazarın bununla Memlûk Devleti'ni kasdettiği açıktır, fakat bu adın yerine tarihi terminolojide hiç yer almamış yukarıdaki adı kullanması da doğru değildir. Çünkü tarihle ilgisi olmayan okuyuculara başka bir devletmiş intibamı verebilir.

A. Güzel eserinde sık sık Kaygusuz Abdal menâkıbnâmelerinden bahsetmektedir (ss. 63, 70 v.s.). Onun bu ifadeleri, zikredilen şahıs adına yazılmış müteaddid menâkıbnâmelerin var olduğu düşüncesini doğuruyor. Yoksa yazar bu

ifadeleri ile mâlum menâkıbnâmenin (*Menâkıb-ı Baba Kaygusuz*) muhtelif nüshalarını mı kastediyor, belli değildir. Bu itibarla, menâkıbnâme hakkında sağlam bir bilgi vermenin gereği bir defa daha ortaya çıkıyor.

Bizce eserin muhteva bakımından önemli eksikliğini, *Rum Abdalları (Abdâlân-ı Rûm)* zümresi hakkında hiç bir bilgi vermemesidir. Üstelik Kaygusuz Abdal'ın bizzat kendisi

Beğlerimiz çıkıdı Avlan üstüne
Onlar gelür Sultan Abdal Musa'ya
Urum Abdalları hırka vü postın
Bağlar gelür Sultan Abdal Musa'ya

mısralarıyla (s. 165. Yazar bu meşhur şiirin doğru şeklini ilk defa burada yayınlamaktadır) ifade ettiği gibi, şeyhi Abdal Musa ve dolayısıyla kendisi, Rum Abdalları zümresine mensupturlar. Zaten bu, isimlerinin sonundaki ve başındaki «Abdal» kelimesiyle de açık olarak görünmektedir. O halde, Kaygusuz Abdal'ın biyografisi Rum Abdalları çerçevesine oturtularak ele alınsa idi, çok daha başka bir değer ve anlam kazanacaktı. Bu eksiklik eserde derhal dikkati çekiyor ve doldurulması gereken büyük bir boşluk olarak kalıyor.

Bu konuya bağlı ikinci bir eksiklik daha gözden kaçmıyor. O da Kaygusuz Abdal'ın bir Kalenderî şeyhi olduğu meselesidir. Tıpkı şeyhi Abdal Musa gibi, Kaygusuz Abdal da bir Kalenderîdir. O dönemde Rum Abdalları, günümüzde bir kısım araştırmacıların sandığının tersine belli bir tarikatın adı değil, Babai hareketi tarafından yörgülüş Vefâiler, Kalenderîler ve Haydarîler gibi benzer heterodoks tarikat mensuplarını ihtiva eden geniş bir zümrenin adıdır. İlk Osmanlı vekayinâmeleri bunlara dair bilgilerle doludur, bu vekayinâmelerde yer alan Rum Abdallarından biri de Kaygusuz Abdal'ın şeyhi Abdal Musa'dır.

Abdal Musa'nın Kalenderî şeyhi olduğunu gösteren ipuçları, adına tertip olunan menâkıbnâmede mevcut olduğu gibi, müridinin de öyle olduğunu gösteren ipuçları hem kendi menâkıbnâmesinde, hem de A. Güzel'in eserine aldığı şiirlerde mevcuttur. Meselâ s. 77 de kayıtlı

Kaygusuz Abdal'dır adum
Vardur benim nemedüm

beytindeki *nemed*, özellikle Kalenderî dervişlerinin üzerlerine giydikleri, keçeden yapılmış bir abanın adıdır. Osmanlı kaynakları, Kalenderî dervişlerinden bahsederken *derviş-i nemed-pâş* (nemed giymiş derviş) ibaresini sık sık kullanırlar (meselâ bk. Oruç Beğ, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Hannover 1925, s. 138). Sahife 164 te kayıtlı

Kaygusuz Abdal yaradan
Gel içegör şu cür'adan

beytindeki *cür'adan*, ismin «den» haliyle «cür'a» (yudum)dan yapılmış gibi görünse de, Kalenderîlerin esrar içtikleri kabın adıdır. Burada, ismin «den» halini gösteren ikinci «dan» takısı, vezin icabı ve telâffuzu çirkin olduğu için düşmüş olmalıdır.

Sahife 165 teki

Gel ki bu meyhanede esrar yiyem, şarap içem
Sarhoş olam Bekrî bigi, zühd ü sâlûsdan geçem

beytinin ilk mısraındaki *esrar yemek*, yine Kalenderîler arasında mâlum bir âdete işaret etmektedir. Zaten Kaygusuz'un esrarı medheden bir manzumesinin olduğunu da biliyoruz (bk. A. Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İst. 1961, s. 121).

Görülüyor ki bütün bunlar, Kaygusuz Abdal'ın hangi tasavvuf mektebine mensup olduğunu tesbite yarayacak ilgi çekici ipuçlarıdır. Ama bunlar, yazar tarafından meskût geçilmekte ve şeyhin mistik hüviyeti karanlıkta kalmaktadır. A. Güzel, ilk sayfadan son sayfaya kadar Kaygusuz Abdal'ın mistik hüviyetini ve tarikatını belirleyici tek kelime etmemiş, ancak vahdet-i vücud meselesinde ısrarla durmuştur. Bu tutumuyla da her halde onun vahdet-i vücud meselesine mensup olduğu fikrini belirtmek istemiştir. Sadece s. 304 te, «Kaygusuz bugünkü mânada Bektaşî olmasa dahi, eserlerindeki Ali sevgisi.... mecâzen ilâhî aşkı ifade eden şarap, mey, esrar, beng gibi unsurlar onun Bektaşîlerce çok sevilmesine ve tutulmasına sebep olmuştur» demek suretiyle şeyhin Bektaşî olmadığını vurgulamaya çalışmış, ama ne olduğunu açıklamamıştır. Üstelik eserin muhtelif yerlerinde Kaygusuz Abdal'ın sünnî bir mutasavvıf olduğuna inandığını gösteren ifadeler kullanmıştır (bk. ss. 259-260).

Ne var ki, A. Güzel'in eserine koyduğu bol örnekler, onunla aynı fikri paylaşmamıza engel oluyor. Meselâ, ss. 130-131 de, *Kitab-ı Miğlata*'dan nakledilen satırlar, yazarın iddia ettiği gibi normal bir Hz. Ali sevgisinden çok ilerde, âdetâ hulûl inancına kaçan bir Hz. Ali kültünü açıklayan çok önemli satırlardır. Bunlara göre, aşk sultanı Hz. Ali idi. Yusuf Peygamber, Süleyman Peygamber kılığında görünen yine o idi. Bu satırları okuyanlar ister istemez ünlü Bektaşî şâiri Muhyiddin Abdal (XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başları)ın şiirlerindeki Hz. Ali telâkkisini hatırlayacaklardır (bk. B. Atalay, *Bektaşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul 1340, s. 73).

Ayrıca s. 134 teki paragraflarda Kaygusuz Abdal, Cenab-ı Hakk'ın Hz. Muhammed'le Hz. Ali'nin ruhlarını yaratıp ikisini bir kandile koyduğunu, bunların Arş'ta uzun müddet muallak durduğunu ve bu yanan nurdan âlemlerin doğduğunu söylemektedir. Bu telâkki aynen Bektaşîlik'te muhafaza edilmiştir (bk. A. Gölpınarlı-P.N. Boratav, *Pir Sultan Abdal*, Ankara 1943, s. 160).

İş bu kadarla da kalmıyor. A. Güzel'in, Kaygusuz Abdal'ın eserlerinin hülasaları kısmında naklettiği bazı terimlerin, aynen Bektaşî literatüründe kullanılan terimler olduğu gözden kaçmayacak kadar ayan beyan meydandadır. Bunlardan bazılarını sıralayalım : *gerçek er* (s. III); *erkân* (s. 108); *dost* (s. 105); *şeriat-tarikat-marifet-hakikat* (Bektaşîlik'teki Dört Kapı) (s. 110); *er* (s. 112); *yol eri* (s. 110); *toprak-ateş-su-yel* (anâsır-ı erbaa) (ss. 108, 190); *erenler* (s. 117); *mürşid-i kâmil* (ss. 126-127); *tâlîp, rehber* (s. 139); *şah* (s. 168) ve daha bir çokları...

Bütün bu anahtar kelimeler ve bunlarla ilgili Kaygusuz Abdal'ın sözleri, açık seçik bir tarzda, erken devir Bektaşîleri veya Proto-Bektaşîler diyebileceğimiz Rum Abdalları ile, asıl Bektaşîler'in, daha F. Köprülü tarafından İleri

sürülen ve sonraki bazı araştırmaların isbat ettiği sıkı ilişkiyi meydana koymaktadır. A. Güzel bu gerçeği müşahhas hale getiren örnekleri eserinde toplamakla farkına varmadan çok önemli bir adım atmış oluyor.

A. Güzel'in *Kaygusuz Abdal*'i hakkında söyleyebileceğimizin son kademesi olarak, dördüncü bölümde ele alınan vahdet-i vücud meselesi üzerinde durmak istiyoruz. Yazar söz konusu bölümün tasavvufu ilgili kısmında, şeyhin tasavvufi telakkilerini vahdet-i vücud görüşü ile yorumlamakta ve bu yorumuna mesned olarak bazı örnekler zikretmektedir. Ancak bu konuda da yazarla hemfikir olmak mümkün değildir. Çünkü örneklerde görüldüğü ve dikkatli bir bakıştan kaçmayacağı üzere, Kaygusuz Abdal'ın vahdet-i vücud diye takdim edilen görüşleri, bir Muhyiddin-i Arabî, bir Mevlânâ Celâluddin-i Rûmî tarafından izah ve terennüm olunan yüksek seviyede gerçek bir vahdet-i vücud telakkisi olmaktan ziyade, sonradan Bektaşilik'te tam ifadesini bulan bir *vahdet-i mevcud*, yani vücudun değil, mevcudatın birliği telakkisidir. Vahdet-i vücud görüşünün daha düşük seviyede ve tabir caizse, kabaca yorumlanması sonucu teşekkül eden vahdet-i mevcud telakkisi, kitapta yer alan örneklerde şüpheye yer vermeyecek bir şekilde ortaya çıkıyor (meselâ bk. ss. 128, 129, 136, 139 v.s.). Kalendariliğin bu tipik felsefesinin, Kaygusuz Abdal'ın da mensup olduğu Rum Abdalları zümresi aracılığıyla Bektaşiliğe geçtiği bu sûretle iyice teyyüd etmiş bulunuyor. Söz konusu telakkî, Bektaşiliğin temel düşüncelerinden biri olup Muhyiddin Abdal ve benzerlerinin Bektaşî edebiyatındaki şiirlerinde en güzel ifadesini bulmaktadır (bk. *Bektaşilik ve Edebiyatı*, ss. 70, 71).

A. Güzel'in naklettiği beyit ve kıt'alar, bazan vahdet-i mevcudun da ötesinde hulûl ve tenâsüh inancını hatırlatmaktadır. Meselâ şu mısralar bunu gayet açık anlatıyor (ss. 142, 160) :

Âdemi don idinüb giyen oldur
Dilinde âdemün söyleyen oldur

.....
Sad hezârân donum var
Kaygusuz Abdal gibi
Bağdad'da Mansur ile
Menşur olan ben idim

Burada, Kaygusuz Abdal'ın bu düşüncelerini yansıtan ve yazar tarafından kitaba alınan bir şiirle, Hamdullah adlı bir Bektaşî şâirinin şiirinden bazı mısraları, aralarındaki benzerliği göstermek amacıyla aşağıya alıyoruz :

Geh olur âlemü'l-esrar olursın
Gehî Ahmed gehî Haydar olursın
Gehî Âdem, gehî Şit ü geh Eyyûb
Gehî Musa olursun geh Şuayyûb
.....
Geh odı Halil'e gülgen idersin
Geh özün zerrede pinhan idersin
.....
Gehî Yusufila Mısır'da sultan

Gehî Fir'avn'la Musa'ya düşman

.....
 Gehî Nuh ile keştide selâmet
 Gehî münker ile bile melâmet
 Gehî koç ile İsmail'e kurban
 Gehî emre mutî kim hükme ferman

.....
 Geh Davud olursın geh Süleyman
 Gehî Hüsrev gehî Sâm ü Neriman (ss. 229-230)

Kaygusuz Abdal

Âdemin sulbünde Şit olub geldim
 Nuh ile beraber tufana girdim
 Bir zaman bu milke İbrahim oldum
 Yapdım Beytullah'ı taş taşıdım ben
 İsmail göründüm bir zaman iy can
 Hem İshak hem Yakub oldum bir zaman
 Eyyüb geldim çok çağırdım elaman
 Kurt yedi vücudumu kan yaş idim ben

.....
 Davud oldum çok peşime düşdüler
 Mührü Süleyman'ı çok taşıdım ben

.....
 Gehî Ahmed gehî Ali göründüm
 Kimse bilmez sırrım kallaş idim ben
 Şimdi Hamdullah Şîri dediler
 Gelüb gittim zatım hiç bilmediler.

Hamdullah

(*Bektaşilik ve Edebiyatı*, ss. 76-77).

Yukarıya alınan her iki şiirdeki anlayış ve düşüncenin farklı olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Hatta bundan da öte, aralarında şekil itibariyle de çok yakınlık vardır. Buna rağmen A. Güzel'in, Kaygusuz'un bu düşüncelerini, onun ve hemcinsleri için biraz yüksek seviyede kalan bir başka tasavvufî telakkî ile izah etmek istemesi ve Kaygusuz'u katıksız sünnî bir yüksek mu-tasavvıf olarak takdim etmesi gerçeğe ters düşmektedir. Kanaatimizce bu ağır bir hatadır. Öyle sanıyoruz ki, eserdeki bu tür yanlış yorumlar temelde, A. Güzel'in konuya sadece bir edebiyat tarihçisi açısından yaklaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu husus daha sözbaşında hemen belli olduğu gibi, eserin planı da bunu kanıtlamaktadır. Eğer yazar konuya bir de Anadolu'nun dîni tarihi açısından baksaydı, bu hataları büyük bir ihtimalle işlemeyecekti. Bunun yanında, Kaygusuz'un dîni-tasavvufî telâkkilerini inceleyen, ona aşağı yukarı çağdaş ve tıpkı onun gibi birer Rum Abdalı olan ve yine tıpkı onun gibi ilk büyük Bektaşî evliyasından sayılan Seyyid Ali Sultan (Kızıl Deli), Sultan Şuçâuddîn ve Otman Baba gibi şahsiyetlerin menâkıbnâmelerini inceleyeydi, aynı telakkîlerin onlarda da mevcut olduğunu görecekti. Ashında, en azından yayınlanmış Alevî-Bektaşî şiirinin koleksiyonlarının dikkatli bir incelemesi de, Kaygusuz

ile Bektaşî şâirleri arasındaki düşünce yakınlığını rahatça ortaya koyabilecek niteliktedir.

Şüphesiz ki A. Güzel'in eseri hakkında söylenebileceklerin hepsi bundan ibaret değildir. Fakat şu rahatça söylenebilir ki, onun *Kaygusuz Abdal* adındaki bu eseri, bütün eksikliklerine rağmen, Türk edebiyatı tarihi açısından olduğu kadar, belki daha da fazla, Anadolu'nun dinî tarihi açısından ileri atılmış mühim bir adımdır. Şöyle ki :

1. Bir Türk süfi şâirinin mevcut bütün eserlerinin bilinen nüshalarına dayanılarak meydana getirilen nadir monografilerden biridir.

2. Bugüne kadar sadece tarih kaynaklarına dayanarak dış tarihlerini ve az çok inançlarını tanıdığımız, ilk Osmanlı hükümdarlarıyla yakın temasları ve devletin kuruluşunda önemli rolleri olan Rum Abdalları zümresinin, dolayısıyla Kalenderiler'in inançlarını ve mahiyetlerini daha iyi tanıma imkânını veren ilk monografidir. Bu sayede adı geçen zümre hakkında daha sağlam araştırmalar yapılabilecektir.

3. Rum Abdalları ile Bektaşîler'in ilgisini ve bu birincilerin ikincilere hangi inanç ve telakkileri naklettiğini müşahhas bir şekilde görmemizi sağlayan ilk çalışmadır.

Sadece sayılan şu üç nokta bile A. Güzel'in eserinin ilme önemli bir katkı olduğunu göstermeye kâfidir. Yazarın en kısa zamanda, neşre hazırladığını bildiğimiz Kaygusuz Abdal'ın eserlerinin metinlerini de yayınlama imkânını bulmasını dileriz.

Ahmet Yaşar Ocak

Abdeljelil Temimi, *Sommaire des registres arabes et turcs d'Alger* (Tunis, 1979), Publications de la *Revue d'Histoire Maghrebine*, no. 2. pp. 116.

This inventory constitutes the third part of the author's Doctorat ès Lettres', the first two volumes of which comprise a monograph on the town of Constantine in the eighteen-thirties and studies concerning the history of the Maghreb between 1816 and 1871¹. In the introduction, the author relates the sad story of dispersion and deliberate neglect which befell the Ottoman archives of Algiers after the French occupation in 1830.

1 *Le Beylik de Constantine et Hadj Ahmed Bey (1830-1837)* Publications de la *Revue d'Histoire Maghrebine* vol. 1 (Tunis, 1978); *Recherche et Documents d'Histoire Maghrebine, la Tunisie, l'Algerie, et la Tripolitaine de 1816 à 1817*, Publications de la Faculté des Lettres et des Sciences Humaines de Tunis (Tunis, 1971).